

УДК 330.14.01+330.111.66]:330.341.1

І.В. Яцишина, кандидат економічних наук, доцент, докторант ЦДПІН ім. Г.М. Доброва НАН України

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КАПІТАЛІЗАЦІЇ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ В ІННОВАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

*Виявлено сутнісні характеристики економічних процесів капіталізації та соціалізації, теоретично обґрунтовано їх взаємозв'язок та протиріччя в умовах інноваційної економіки.
Ключові слова: капіталізація, соціалізація, нематеріальні ресурси, інтелектуальний капітал, соціалізаційний ефект.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток світових економічних процесів стверджує необхідність формування інноваційної економіки, в якій процес капіталізації стає основним у формуванні економічної ефективності та конкурентоспроможності. Однак посилення націленості економіки на ефективність залишає поза увагою іншу надзвичайно важливу ціль – людину, її інтереси. Перехід до інноваційної економіки визначає основними нематеріальні ресурси, міняються уявлення про суть та складові процесу капіталізації, її основним ресурсом стає людський капітал, тобто людині відводиться роль оновленого економічного ресурсу. Спрямування економіки на саму людину, забезпечення якості її життя, формування добробуту і рух в сторону соціалізації мають стати визначальними для інноваційної економіки.

Відсутність загальних наукових підходів і чіткої теоретичної узгодженості до визначення взаємозв'язку між „капіталізацією” та „соціалізацією” є достатньо актуальним питанням економічної теорії сьогодення, що потребує теоретичного переосмислення економічних явищ і процесів в умовах інноваційної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Не зважаючи на значимість капіталізації у сучасній економіці усіх країн світу, дане явище в сучасній іноземній літературі досліджується здебільшого у фінансовій площині. Економічні аспекти капіталізації, що залишаються вирішальними при дослідженні цієї економічної категорії, залишаються поза увагою дослідників Т. Коллера, Дж. Муріна, Т. Коупленда. Визначення сутності процесів капіталізації на макрорівні є предметом вивчення таких українських вчених як В. Геєць, А. Гриценко, О. Яременко та ін. Аспекти видозмін капіталізації в сучасних умовах господарювання досліджуються М. Амстронгом, О. Кендюховим, С. Клімовим, І. Комаровим, Л. Федуловою, А. Фроловим та ін. Щодо становлення теорії соціалізації як наукового напрямку та започаткування і розвитку соціального спрямування наукових праць, то вони пов'язуються із всесвітньо відомими вченими: Р. Гільфердінгом, А. Смітом, Б. Гільдебрандом, К. Марксом, Ф. Енгельсом та ін. У другій половині ХХ ст. значно збагатили теорію і практику людиноцентричного розвитку економіки країни Л. Ерхард, В. Ойкен, В. Рьопке, А. Мюллер-Армак, Дж. Стігліц та ін. В Україні теорію соціалізації досліджували Ю. Зайцев, Н. Деева, В. Гришкін, Ю. Салюта, Л. Гончарук. Означена актуальність взаємозв'язку капіталізації та соціалізації інноваційного розвитку економіки у працях Б.А. Малицького.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування сутнісних характеристик капіталізації та соціалізації та їх взаємозв'язку в інноваційній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Капіталізація виробництва як процес передбачає перетворення економічних ресурсів (матеріальних та трудових) у капітал. Первинно термін

„капіталізація” ввів К. Маркс, маючи на увазі процес підпорядкування капіталом усіх умов суспільного виробництва. Якщо згадати, що під капіталом розуміємо вартість, що приносить нову вартість або додатковий дохід, то, відповідно, процес перетворення усіх ресурсів виробництва у вартість, яка приносить додаткову вартість, і є процесом капіталізації у найглибшому і найширшому значенні слова [1, с. 91-92].

Процес капіталізації є за своєю суттю багаторівневим, таким, що охоплює всю економіку і модифікується залежно від рівня та сфери дії. Економісти розглядають декілька класифікацій капіталізації: пряму і зворотну, реальну і фіктивну, мікро-, макро- та мезорівнів.

Під прямою капіталізацією мають на увазі перетворення певного ресурсу у капітал, тобто використання його з метою отримання додаткової вартості. Відповідно зворотна капіталізація передбачає перетворення частки додаткової вартості в капітал, тобто в засоби праці і в предмети праці. Саме таке трактування капіталізації дає К. Маркс: „...для того, щоб нагромаджувати, необхідно частину додаткового продукту перетворювати на капітал” [2, с. 254]. Таким чином за Марксом нагромадження капіталу і є процесом капіталізації, що має дві найважливіші форми, які сьогодні називають прямою і зворотною капіталізацією.

Другий підхід до визначення сутності капіталізації, пов’язаний з процесом утворення реального та фіктивного капіталу, також запропонував К. Маркс. На сьогодні реальна капіталізація розглядається як процес перетворення вартості матеріальних цінностей у капітал, а фіктивна капіталізація – як процес отримання реальних цінностей для перетворення їх у капітал за допомогою цінних паперів. Між фіктивною і реальною капіталізацією може існувати відмінність не тільки у способі реалізації, а й у розмірі. Оскільки фіктивний капітал у вигляді цінних паперів вільно обертається на ринку, тобто виходить за межі конкретного підприємства, має вартість, відмінну від номіналу, що визначається фондовим ринком, то, як наслідок, відбувається відрив ринкової вартості капіталу від реальної. Тому фіктивним капіталом означають сумарну ринкову вартість акцій компаній, що обертаються на фондовій біржі або в межах окремої країни. Якщо компанія швидко зростає, має високу дохідність, то її фіктивна капіталізація може включати в себе певну величину оцінки її прибутковості. Як свідчать результати досліджень, отриманих на основі емпіричних даних розвинених країн, відрив ринкової вартості капіталу (фіктивний капітал) від балансової (реальний капітал) за останні роки різко збільшився. Наприклад, в США дана розбіжність складала в 20-80-ті рр. ХХ ст. у середньому 2:1, а на рубежі ХХІ ст. – 9:1 [3, с. 22].

Щодо процесу виробництва, то виділяють капіталізацію чинників виробництва (або економічних ресурсів), капіталізацію процесу виробництва і капіталізацію результатів виробництва, які слугують відповідно для формування умов щодо створення додаткової вартості, безпосереднього її формування і перетворення створеної вартості в новий капітал.

За рівнем може визначатись капіталізація окремого підприємства (мікрорівень), галузі (мезорівень) та національної економіки в цілому (макрорівень).

На мікроекономічному рівні терміном „капіталізація” позначають ринкову вартість корпорацій, яка розраховується множенням середньої біржової ціни акцій на загальну кількість акцій, що знаходяться в обігу на фондовому ринку, оцінку вартості компанії за її прибутком, ефективність використання капіталу компанії, кількісну характеристику компанії щодо створення доданої вартості, перетворення ресурсу у капітал, обсяг власного капіталу банку, рейтингоутворюючий показник діяльності корпорації [4, 5, 6]. Узагальнюючим може бути наступне визначення капіталізації підприємства: вартісна оцінка капіталу з точки зору витрат на його створення (відновлення) та його спроможності створювати додану вартість [7]. Капіталізація, як метод оцінки вартості підприємства за його доходами або прибутками, полягає в розрахунку величини капіталу, здатного приносити такі доходи при нормі прибутку, яка дорівнює середньому позичковому відсотку [8, с. 168].

Мезорівень капіталізації передбачає дослідження особливостей процесу капіталізації окремої галузі або регіону, при цьому сутність самого поняття є агрегованою на відповідному рівні.

На макроекономічному рівні дослідники визначають декілька основних функцій капіталізації: розподільчу (як участь у забезпеченні доходів власникам ресурсів), відтворювальну (нагромадження капіталу та його здатності до репродукування), стратегічну (визначення основних напрямів підвищення ефективності капіталовкладень) та інноваційну (використання інновацій для зростання прибутковості та підвищення конкурентоспроможності економіки) [9].

Історичний розвиток процесу нагромадження капіталу показує, що капітал у своєму розвитку пройшов декілька основних етапів:

1-й етап – формування передумов для первісного нагромадження капіталу, коли домінуючими формами його виступали купецький та лихварський капітали;

2-й етап – первісне нагромадження капіталу, що характеризується переходом до панування промислового капіталу;

3-й етап – нагромадження фінансового капіталу, що зумів органічно поєднати промисловий і банківський, реальний і фіктивний капітали;

4-й етап – нагромадження людського капіталу, що динамічно розвивається і трансформується в нові форми.

Таблиця 1

Розвиток форм капіталу

Етап	Основна форма капіталу	Основний економічний ресурс
I	Лихварський, купецький	Гроші
II	Промисловий	Матеріальні та трудові ресурси (земля, праця, капітал, підприємницькі здібності)
III	Фінансовий	Матеріальні та фінансові ресурси
IV	Людський капітал (капітал здоров'я, капітал праці, інтелектуальний капітал, організаційно-підприємницький капітал, культурно-моральний капітал, соціальний капітал, структурний капітал, бренд-капітал)	Нематеріальні ресурси

Очевидно, що кожному етапу нагромадження капіталу відповідають його різні форми, які корелюються з відповідними економічними ресурсами. Варто зазначити, що I етап розвитку та нагромадження капіталу відбувається ще в доіндустріальну епоху, індустріальній епосі відповідає II та III етапи розвитку капіталу, а IV етап стає основним в постіндустріальній, інноваційній економіці [10]. Теорію людського капіталу як цілісну концепцію запропонували Т. Шульц та Г. Беккер, котрі аналізували вплив інвестицій в людський капітал на зміну продуктивності праці, зростання доходів. Інші дослідники людського капіталу пропонують цілу низку його визначень, акцентуючи увагу на наступних окремих сторонах його формування, відтворення та реалізації: здатність виготовляти товари та послуги; зростання продуктивності праці за рахунок фізичного та розумового вдосконалення; суму вроджених здатностей, освіти, досвіду, творчого потенціалу, здоров'я, мотивації діяльності, що забезпечують можливість отримувати дохід; індивідуальні здібності людини, які дозволяють їй успішно діяти в умовах невизначеності.

Ще до початку XXI ст. була помічена і теоретично обґрунтована пріоритетність нематеріальних ресурсів у формуванні доходності та конкурентних переваг як на макро-, так і на мікрорівні. Так, у 70-80-х роках XX ст. Т. Сакаїя вперше відзначив, що традиційні фактори виробництва вже не можуть визначати споживчу цінність нових товарів і тому настає „... новий етап цивілізації, на якому рушійною силою є цінності, створювані знаннями, і тому я називаю цей етап суспільством, що базується на створюваних знаннями цінностях” [11].

У найбільш широкому розумінні до нематеріальних ресурсів відносять нематеріальні активи (торгівельні марки, ліцензії, патенти, контракти, копірайти) і можливості (репутація суб'єкта економічної діяльності, репутація товару, знання працівників, корпоративна культура) [12, с. 43]. У переліку факторів виробництва з'являються інтелектуальні чинники виробництва. Інтелектуальний капітал – це здатність трансформувати знання та нематеріальні активи на економічні ресурси для отримання прибутку та забезпечення конкурентоспроможності компанії. Втілюється цей різновид капіталу в інтелектуальній власності, а також в організаційних та технологічних перевагах підприємства на ринку. Щодо взаємозв'язку людського та інтелектуального капіталу існує дві основні підходи. Перший – інтелектуальний капітал є складовою людського капіталу, оскільки здатність перетворювати знання на прибуток є лише частиною усіх здібностей людини [13]. Однак за іншою точкою зору, інтелектуальний капітал містить в собі кваліфіковану, зібрану разом робочу силу та контракти з провідними спеціалістами, тобто безпосередньо людський капітал, а також інтелектуальну власність, локальні мережі, програмні засоби OEM, бази даних, патенти та товарні знаки, організаційні

механізми життєдіяльності компанії (структурний капітал) і майбутню продукцію компанії, що здатна задовольнити запити споживачів (споживчий капітал) [12].

Капіталізація усієї сукупності ресурсів підприємства має на меті передусім максимізацію його прибутку, однак може переслідувати й інші цілі: мінімізацію збитків, захоплення ринків, покращення конкурентних позицій. Капіталізація національної економіки покликана збільшувати величину національного доходу країни, тобто вона реалізує функцію ефективності в економіці, працює на покращення прибутковості. Її ціллю, ядром і центром тяжіння є додатковий дохід, прибуток.

У процесі капіталізації значну роль відіграє людина передусім як постачальник ресурсу праці, як суб'єкт, що реалізує функцію капіталу, як основне джерело додаткової вартості, тобто стає додатковим гвинтиком капіталістичної машини, як писав К. Маркс. Однак і в наш час капіталізація розглядає людину як постачальника ресурсу праці, нехай навіть інтелектуальної, складної, насиченої знаннями, що і описується терміном „людський капітал”.

Сама людина, її інтереси і потреби, відношення до праці, її добробут залишаються поза увагою процесу капіталізації і навіть вступають з ним у протиріччя.

Розглядаючи підпорядкування капіталом усіх сфер суспільного виробництва, К. Маркс виокремлює капіталізацію суспільно відтворюваного багатства і задоволення потреб, звертаючи увагу на те, що навіть діяльність, спрямована на обслуговування людини, передусім бачить основним реалізацію функції капіталу, тобто отримання і зростання додаткової вартості, а не створення споживчих вартостей для потамування потреб [14].

Людиноцентричні концепції в економіці пов'язують із терміном „соціалізація”. Сам термін соціалізація має досить багато різних трактувань: соціологічних, філософських, етичних та економічних. Узагальненим економічним трактування цієї категорії може бути таке: „соціалізація – соціально-економічна категорія, яка являє собою суспільне відношення з приводу підготовки людини до суспільної діяльності і забезпечення їй життя на рівні цивілізаційних стандартів” [14]. У найбільш загальному вигляді розглядають соціально-економічну, функціональну та формаційну соціалізацію економічної системи в цілому. Соціально-економічна соціалізація передбачає процес формування державної форми власності на основні економічні ресурси. Виокремлюють такі її види як повна ринкова, повна адміністративна і часткова соціалізація залежно від частки державної власності щодо економічних ресурсів країни. Функціональна соціалізація реалізується через використання частини грошового доходу країни на потреби соціального, соціально-духовного та соціально-інтелектуального розвитку членів суспільства. В її складі виділяють елементарну та вищу соціалізацію. У свою чергу елементарна або проста, нижча соціалізація передбачає використання грошового доходу на задоволення соціально-матеріальних (фізіологічних) потреб людей. Вища функціональна соціалізація полягає у використанні частки грошового доходу на інтелектуально-духовний розвиток людини. Під формаційною соціалізацією економічної системи мають на увазі процес розширення суспільного сектору національної економіки і відповідного звуження її приватного сектору.

Соціалізація і капіталізація економіки є взаємопов'язаними і взаємозалежними процесами. Їх взаємозв'язок можна виявити через людський капітал. Щодо капіталізації, то праця виступає одним із її основних ресурсів, що забезпечує здійснення самого процесу і отримання його результату. Капіталізація використовує ресурс праці, знаходить йому практичне застосування і суспільне визнання, визначає його кількісні та якісні характеристики. Процес соціалізації формує трудові ресурси, створює умови для їх відтворення і вдосконалення та визначає якісні характеристики потенціалу праці.

Капіталізацію можна розглядати як матеріальну основу для соціалізації, передусім функціональної.

Варто звернути увагу на наявність певного протиріччя між капіталізацією та соціалізацією економіки, яке має власні прояви як на мікро-, так на макрорівнях. Дане протиріччя є модифікацією більш відомого протиріччя „ефективність-справедливість”, суть якого полягає в тому, що ці дві цілі економіки є альтернативними. Ефективність забезпечується ринковим розподілом за принципом: дохід відповідає граничному продукту, створеному ресурсом. Соціальна справедливість передбачає перерозподіл доходів за неринковим принципом: однакові умови споживання для усіх, незалежно від результату діяльності. Намагання підвищити справедливість у розподілі доходів шляхом їхнього перерозподілу з використанням податків та інших регуляторів веде до зменшення загальної ефективності економіки, і навпаки: досягнення максимальної ефективності економікою супроводжується втратою соціальної справедливості [15, с. 568-570].

Протиріччя “капіталізація-соціалізація” можна проілюструвати за допомогою кривої соціальних можливостей (КСМ, див. рис. 1).

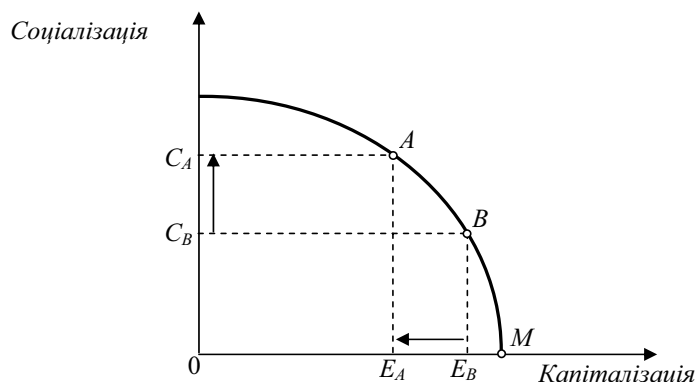

Рис. 1. Крива соціальних можливостей

КСМ зображена в системі координат капіталізація-соціалізація, що підкреслює ту незаперечну обставину, що ці два процеси пов'язані між собою. Крива буде дійсною для короткострокового періоду. Рух по кривій із точки А в точку В показує, що економіка більше коштів спрямовує на капіталізацію, жертвуючи часткою соціалізації.

У короткостроковому періоді соціалізація безпосередньо протистоїть капіталізації і прибутковості економіки, оскільки супроводжується вилученням частини грошового доходу з економічного обігу, тим самим обмежуючи зростання обсягів виробництва і підвищення рівня дохідності. На мікрорівні частина грошового доходу, що соціалізується, виступає як відтік із грошового потоку підприємства. Ці кошти спрямовуються на задоволення соціально-матеріальних потреб або, іншими словами, матеріалізуються у соціальному розвитку людини, який сприятиме як відтворенню людини, так і зростанню продуктивності її праці. Зростання продуктивних сил людини принесе підприємству збільшення віддачі і обсягів виробництва, а значить і прибутку. Таким чином соціальні витрати, як відтік із реального грошового доходу, через певний період часу трансформуються у притік до грошового доходу підприємства, що отримав назву *зворотного ефекту соціалізації* [14, с. 14]. Варто зазначити, що зворотний ефект соціалізації має свої особливості. По-перше, він проявляється з певним часовим лагом, тобто очікувати його в короткостроковому періоді не приходиться, оскільки соціалізація – це не короткотривалий процес. По-друге, в довготривалому ринковому періоді він найшвидше зрівняється, а можливо й перевершить за сумою відтік грошових доходів на соціалізацію.

На макрорівні це протиріччя проявляється з кумулятивним ефектом суми підприємств.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Таким чином можна зробити наступні висновки: зростання соціальних гарантій та суспільного добробуту є неможливим без підвищення ринкової ефективності, в той же час не менш важливим є зворотній зв'язок: без соціальної стійкості, забезпечення зростання впевненості членів суспільства в соціальних цілях неможливі реальна стабілізація і зростання економічної ефективності процесу виробництва матеріальних благ. У подальшому варто зосередити дослідження на виявленні особливостей процесів нагромадження та споживання в інноваційній економіці та їх впливу на капіталізацію та соціалізацію.

Список використаних джерел

1. Капіталізація економіки: проблеми та перспективи (Матеріали семінару. – Частина I) // Економічна теорія. – 2006. – № 2. – С. 91-113.
2. Маркс К. Капитал. Т. 1. Кн. 1: Процес производства капитала. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1951.
3. Рубцов Б.Б. Мировые фондовые рынки: современное состояние и закономерности развития / Б.Б. Рубцов – М.: Финансовая академия, 2000. – 312 с.
4. Лафин А. НБУ вновь принялся наращивать капитализацию банков. Нерезиденты прокупают облигации / А. Лафин // Эксперт Украины. – 2005 – № 43(46).
5. Малова Т. Капитализация в условиях российской экономики: теоретические и практические аспекты. – Изд 2-е. / Т. Малова. – М.: КД «ЛИБРОКОМ», 2009. – 208 с.

6. Шевченко Н.В. Особливості дослідження сутності капіталізації промислових підприємств / Н.В. Шевченко // Регіональна економіка. – 2008. – № 3. – С. 175-181.
7. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2009-2/doc/2/04.pdf>.
8. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева – [3-е изд.] – М: ИНФРА-М, 2002. – 480 с.
9. Фролов А.В. Теоретические основы капитализации компании / А.В. Фролов // Экономические науки. – 2007. – № 8(33). – С. 111-114.
10. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/ETEI/2008_5_2/zbirnuk_ETEI_08_2_18.pdf.
11. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знанием, или История будущего // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология. – М., 1999. – С. 353.
12. Федуллова Л.І. Концепція інтелектуального капіталу в системі економіки знань / Л.І. Федуллова // Проблеми науки. – 2006. – № 3. – С. 34-38.
13. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://creativeconomy.ru/library/prd58.php>.
14. Гончарук Л.Я. Ефективність соціальної політики в умовах ринкових перетворень: проблеми соціалізації економічного розвитку. Автореф. на здобут. наук. ступ. канд. ек. наук. – Львів: ІРД НАНУ, 2001. – 19 с.
15. Кілієвич О., Мертенс О. Мікроекономіка для аналізу державної політики. Підручник. – К.: Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2005. – 655 с.

Аннотация. Определены существенные характеристики экономических процессов капитализации и социализации, теоретически обоснованы их взаимосвязь и противоречия в условиях инновационной экономики.

Ключевые слова: капитализация, социализация, нематериальные ресурсы, интеллектуальный капитал, социализационный эффект.

Annotation. Found out essence descriptions of economic processes of capitalization and socialization, in theory grounded their intercommunication and contradiction in the conditions of innovative economy.

Keywords: capitalization, socialization, immaterial resources, intellectual capital, socialization effect.

УДК 338.24:339.1:638.16:001.8 (477)

Л.Л. Вакуленко, кандидат економічних наук, докторант Уманського національного університету садівництва

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ МЕДУ НАТУРАЛЬНОГО В УКРАЇНІ

*Досліджено основні тенденції розвитку ринку меду натурального в нашій державі. Відображено ситуацію на даному ринку в сучасних умовах розвитку агропромислового комплексу України. Представлено значення наукових досліджень в бджільництві. Розглянуто важливість створення науково-виробничого об'єднання по бджільництву в Україні щодо вирішення проблем розвитку бджільництва в цілому та покращення його наукового забезпечення в нашій державі, а також для об'єднання зусиль наукових установ виробничих підприємств по бджільництву для ведення спільної науково-виробничої, селекційної та комерційної діяльності. Відображено товарну структуру зовнішньої торгівлі в цілому, в тому числі експорту та імпорту меду. Відзначено спадаючу тенденцію щодо обсягів реалізованого меду, дослідження представлено в розрізі областей та в цілому по Україні. Визначено необхідність нових наукових досліджень на ринку меду натурального. **Ключові слова:** економічне становище, управління економікою, ринок в цілому, бджільництво, бджола медоносна, мед, наука, Україна.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні дослідження митних органів показали, що